

יסודות טומאת מת (ב)

מקורות - אוהלות פ"ב מ"ג-מ"ה, חולין קכה. - המשנה, למ"ם הלכות טומאת מת פ"ג.

א. ההשלכות האיסוריות של טומאת מת

הדרוג של המטמאים בטומאת מת, משפיע בעיקר על שני תחומים :

תחום אחד - היקף ההשלכות האיסוריות של המטמא.

תחום שני - דרכי העברת הטומאה שקיימות במטמא.

במת עצמו ובמה שמגלם בתוכו את המת, לטומאה ישנן השלכות מלאות - בנוגע לחלות הטומאה ברמה של טומאת שבעה, לצורך בהזאת ג' ו-ז', לאיסורי כהן ונזיר (הנזיר מגלח וסותר והכהן מוזהר), ולחיובי ביאת מקדש. כמובן, ישנן השלכות גם בתחום השני של דרכי העברת הטומאה, כאשר במת עצמו הטומאה מועברת בכל הדרכים - במגע, במשא ובאוהל.

בגמ' בנזיר נו: ישנה התייחסות לזיקה שבין גילוח ובין ביאת מקדש. במשנה הראשונה שמופיעה בדף נו: מובאת מחלוקת ר' אליעזר ור' מאיר בנקודה הזו. ר' אליעזר קובע שסוגי טומאת מת שנזיר מגלח עליהם, הם סוגי טומאת מת שחייבים עליהם על ביאת מקדש.

ר' מאיר חולק - הוא טוען שלא תהא זו קלה מן השרץ, דהיינו - אם על השרץ מתחייבים על ביאת מקדש, ודאי שגם על טומאות מת מתחייבים, אף על פי שאין נזיר מגלח עליהן. להלכה - פוסקים כר' אליעזר, ויש הקבלה בין גילוח נזיר ובין חיוב ביאת מקדש. כך פוסקים הן הרמב"ם והן הראב"ד (הלכות טומאת מת ג:). אמנם, הנימוקים שלהם להקבלה הזו שונים ביסודם :

לדעת הרמב"ם כל מה שנזיר אינו מגלח עליו בקטגוריה של טומאת מת, מטמא רק מדברי סופרים, ולכן גם אין חייבים עליו על ביאת המקדש. לפי הראב"ד החילוק אינו ברמת הטומאה - מדאורייתא או מדברי סופרים - אלא הוא נעוץ ברמת הזיקה למת עצמו. רמת זיקה גבוהה מחייבת נזיר בגילוח וגם מחייבת בביאת המקדש, ואילו רמת זיקה נמוכה אינה מחייבת בשניהם.

בהמשך מובאת בנזיר נו: עוד משנה שבה דן ר' עקיבא קל וחומר מעצם כשעורה לרביעית דם, ור' יהושע דוחה את הקל וחומר בטיעון שאין לומדים קל וחומר מהלכה. הגמ' מסתפקת ביחס למשנה הזו - האם ההלכה החריגה היא עצם כשעורה וממנה אי

אפשר לבנות קל וחומר לרביעית דם, או שההלכה החריגה היא רביעית דם וממנה לא ניתן לדייק לעצם כשעורה. למסקנה - ה'הלכה' היא בעצם כשעורה שאינו מטמא באוהל, ואף על פי כן הנזיר מגלח עליו.

החריגה מוסברת היטב על פי הקו של הראב"ד - כעיקרון הנזיר מגלח רק על עצמו של מת, ומה שלא מטמא באוהל אינו עצמו של מת. עצם כשעורה היא אמנם חלק מן המת, אבל היא לא מייצגת את המת השלם, ולכן עקרונית הנזיר לא היה אמור לגלח עליה. וכאן בא החידוש, ונזיר כן מגלח עליה, אבל מכיוון שזו הלכה למשה מסיני - לא ניתן ללמוד ממנה קל וחומר.

במידה ונבין את החידוש של עצם כשעורה באופן הזה, נוצרות לפנינו שלוש דרגות בזיקה למת התלויות בדיניו של הנזיר :

דרגה אחת - דברים שהנזיר אינו מגלח עליהם. למשל, גולל ודופק וכל אלו המנויים במשנה בנזיר נד. .

דרגה שניה - עצם כשעורה. פה דרושה 'הלכה' מיוחדת, אבל אחריה הנזיר מגלח גם על עצם כשעורה.

דרגה שלישית - המת עצמו ומייצגיו. על אלו הנזיר מגלח גם בלי הלכה מיוחדת. מהראב"ד בהלכות טומאת מת ג:ג עולה שהסוגיה בנזיר נו:-נו. עוסקת דווקא במגע ובמשא של רביעית דם, ועל זה הנזיר אינו מגלח. אבל על רביעית דם באוהל - נזיר מגלח. מפשטות המשנה אמנם ניתן לדייק כך - הקל וחומר שדן ר' עקיבא ושאותו דוחה ר' יהושע, מתייחס אך ורק למגע ולמשא. מכאן מסיק הראב"ד שדחיית הקל וחומר היא רק במגע ובמשא של רביעית דם, אבל באוהל הנזיר מגלח אפילו על רביעית דם. ניתן לומר בניגוד לראב"ד, שרביעית דם ממועטת לחלוטין מגילוח נזיר - גם באוהל. במשנה נידונים רק מגע ומשא משום שעצם כשעורה מטמא רק במגע ובמשא והניסיון המקורי ללמוד קל וחומר לא היה יכול להתייחס לאוהל. אם כן, בשורה התחתונה נזיר אינו מגלח על רביעית דם בשום מצב - במגע ובמשא משום שהקל וחומר נדחה, ובאוהל משום שאפילו בסיס לקל וחומר אין לנו.

במידה ונבין כך, הדבר מצביע על המעמד של רביעית דם. נזיר לא מגלח עליה או משום שהתורה הגדירה בנזיר 'נפשות' ברבים דהיינו לפחות שתי נפשות שהן חצי לוג, או משום שרק חצי לוג מייצג את המת השלם. על כל פנים, אלו חילוקים שמתייחסים לרביעית דם באופן כללי - בין במגע ובמשא ובין באוהל. הראב"ד שמחלק בין מגע ומשא לאוהל בהקשר הזה, יצטרך לתת טעם לחילוק והוא לא יוכל להצביע באופן פשוט על מעמד שונה של רביעית דם.

הקושיה של ר' מאיר משרץ לכאורה חזקה מאד. הגמ' לא מתייחסת לקושיה הזו, ויתכן שהתשובה נעוצה בזיקה שבין הַמְטָמָא למיטמא. ר' מאיר הבין שהזיקה הזו בכלל לא מעניינת אותנו, וכל דיני גילוח בנזיר הם אך ורק פונקציה של רמת הטומאה. בטומאת מת קיימים פרטים שעליהם הנזיר לא מגלח, ואף על פי כן רמת טומאתם גבוהה מזו של השרץ - טומאת שבעה - ולכן מן הדין שיהיה בהם חיוב על ביאת המקדש כפי שיש בשרץ, גם במקומות שנזיר אינו מגלח.

אבל אנחנו מבינים שיש חשיבות לזיקה שבין הַמְטָמָא והמיטמא. במגע שרץ נוגעים באב. נגיעה באב יוצרת חיוב ביאת מקדש, ונגיעה בדבר שהנזיר אינו מגלח עליו אינה נגיעה באב ולכן לא נוצר חיוב ביאת מקדש. אמנם יתכן שנגיעה כזו מעניקה רמת טומאה של המת עצמו, אבל מכיוון שהחפצא לא מייצג את המת עצמו, אין בו את היכולת ליצור חיובי ביאת מקדש.

ר' מאיר יכול לשלול לחלוטין את משמעות הזיקה שבין הַמְטָמָא והמיטמא בהקשר זה, אך הוא יכול גם לקבל את הרעיון הזה, ואז הוא יסבור שגם באותם פרטים שהנזיר אינו מגלח עליהם, קיימת זיקה מספקת לאב הטומאה של המת עצמו, ומשום כך הקל וחומר משרץ ניתן לישום גם ביחס אליהם.

בנוגע לביאת מקדש נאמרו שתי פרשיות :

פרשיה אחת - בנשא בפרק ה' פסוקים א-ד לגבי שילוח. טמא מת מוזכר שם באופן סתום בתור 'טמא לנפש', ולא מפורט אם נגע או לא נגע במת, באלו חלקים של המת נגע וכדו'. היה אולי ניתן לומר, שטמא לנפש הוא דווקא זה שנגע במת עצמו, אבל אין הכרח בכך. בפרשה שאחר כך כאשר מדובר על פסח שני, מופיע ביטוי דומה של אנשים שהיו טמאים לנפש אדם, ושם אין צמצום דווקא למגע במת עצמו.

פרשיה שניה - ויקרא ה', ג. שם כבר מפורט בצורה יותר ברורה 'כי יגע בטומאת אדם', וניתן למעט את מה שאינו המת עצמו. שם מדובר כבר על התהליך של הנגיעה, ואפשר להבין ש'טומאת אדם' מגדירה במדויק את הקטגוריה של הפרטים שהנגיעה בהם בלבד מחייבת בביאת מקדש. זאת בניגוד לפרשיה בנשא, שמתייחסת כבר לשורה התחתונה, לתוצאה של 'טמא לנפש', בלי להתייחס לתהליך שהוביל לתוצאה הזו.

לפיכך יתכן, שאם אנחנו מנסים להסתמך על הפרשיה בויקרא, נגיע למסקנה שנדרשת זיקה למטמא ברמת אב הטומאה, ולכן חייבים על ביאת המקדש בטומאת שרץ, אף על פי שלא חייבים בחלק מהפרטים של טומאת מת.

נוסיף עוד נקודה ביחס למעמד של אותם דברים שהמב"ם מגדיר אותם כטמאים מדברי סופרים. המב"ם פוסק בהלכות נזירות ה:טו, שהנזיר לוקה על כל הטומאות האלו, גם על אלו שאינו מגלח עליהן והן ברמה של דברי סופרים. המשנה למלך

מקשה - כיצד יתכן שלוקים עליהם אם רמת טומאתם אינה מדאורייתא?
 פה קיים אחד המוקדים להבנת המושג 'דברי סופרים' בשיטתו של הרמב"ם, מושג
 שהאחרונים דנו בו בהרחבה. ברור ש'דברי סופרים' אצל הרמב"ם אינו זהה למושג
 הרגיל של 'דרבנן', אלא קשור יותר לאופן שבו נכתב דין מסויים בתורה. דבר שנכתב
 בצורה כזו שדרושה ילפותא של 'דברי סופרים' כדי ללמוד אותו, מוגדר ברמה שונה
 מדבר שנכתב בצורה מפורשת.

להשוואת הקריטריונים של גילוח בנזיר וחייב על ביאת מקדש, נוסף גם התחום
 של אזהרת כהן. גם פה יש דיון סביב רביעית דם, דיון שעולה בתוס' בנזיר נד: ד"ה
 ת"ש. באופן עקרוני קיימת הקבלה בין מה שנזיר מגלח עליו ובין מה שכהן מוזהר עליו
 (מסכת שמחות פ"ד הכ"א), אבל ל"ת שולל את ההשוואה (מובא בתוס' בברכות יט:
 ד"ה מדלגין). נקודת המוצא שלו היא רביעית דם, כאשר נזיר אינו מגלח עליה אבל
 לדעת ל"ת הכהן מוזהר עליה.

כמובן שלשיטת הראב"ד אין במסקנת ל"ת ערעור על השוואת התחומים
 העקרונית בין גילוח נזיר ואזהרת כהן, משום שלפיו גם הנזיר מגלח על רביעית דם
 באוהל. אבל לפי ל"ת עצמו, נזיר אינו מגלח על רביעית דם לעולם, ומשם רואים שאין
 אחידות בקריטריונים של נזיר וכהן. חוסר האחידות הזה מאפשר ל"ת לומר שהכהן
 מוזהר על גולל ודופק, אף על פי שהנזיר אינו מגלח על גולל ודופק. התוס' עצמם
 בברכות יט:, חולקים על ל"ת וסוברים שיש השוואה בין הפרטים שנזיר מגלח עליהם
 והפרטים שכהן מוזהר עליהם, וממילא הם מסיקים שכהן אינו מוזהר על גולל ודופק.
 את ראית ל"ת מרביעית דם הם דוחים בטענה שרביעית דם באופן עקרוני אינה
 מופקעת מנזיר - רביעית דם היא שם טומאה שהנזיר מגלח עליו, אלא שדרושה אצלו
 כמות גדולה יותר של חצי לוג.

יתכן שהמחלוקת הזו תלויה בין השאר בהבנת אופי ההבדל שבין רביעית דם
 וחצי לוג דם. אם אומרים שחצי לוג מייצג את המת השלם ורביעית לא, אז השיעור
 מבטא הבדל מהותי בין רביעית וחצי לוג, והעובדה שנזיר מגלח רק על חצי לוג והכהן
 מוזהר כבר על רביעית, מוכיחה כ"ת. במידה ואומרים שהדרישה של חצי לוג נובעת
 רק מהריבוי של 'נפשות' (כפי שסובר הל"ש), אין חילוק איכותי בין רביעית ובין חצי
 לוג, וכעיקרון הקריטריונים של נזיר וכהן עשויים להשתוות כדעת התוס'.

ב. דרכי העברת הטומאה בטומאת מת

בנושא הזה, ישנה חלוקה בסיסית במשניות באוהלות בין המטמאים השונים. בפ"ב מ"א-מ"ב נמנית הקטגוריה שהכלולים בה מטמאים בכל דרכי העברת הטומאה, דהיינו מגע, משא ואוהל. לקטגוריה הזו שייך קודם כל המת עצמו, וכמו כן חלקיו. גם בתוך חלקי המת ישנו דרוג, כאשר חלק מהם נחשבים כמת עצמו ושיעורם מבטא את השיעור של מת מינימלי שדחוס בתוכם, וחלק מהם מטמאים בתורת חלק מן המת. יתכן כמובן שבחלקי המת שמייצגים את המת השלם, קיימות באופן מקביל שתי הלכות :

הלכה אחת - החלקים מטמאים בתורת המת השלם.

הלכה שניה - החלקים מטמאים בתורת חלק מן המת.

כזית בשר למשל, יכול לטמא בתורת מת, וגם בתורת בשר המת בדומה לכזית בשר מן הנבלה ומן השרץ (ובנבלה ודאי שאין דין של נבלה שלמה, וגם בשרץ לפי *הרמב"ם* הדין הזה הוא רק מדברי סופרים). אחת הנפק"מ שראינו בין שתי ההלכות האלו, היא היכולת לצרף. באופן עקרוני אם מדובר במת שלם ובמייצגיו אז אין יכולת לצרף שיעור משני מתים.

את נכונות ההשערה הזו, ניתן לבדוק גם ביחס לשאר הדינים הנגזרים מטומאת מת. למשל, גילוח בנזיר. על כזית מן המת נזיר מגלח. ומה בדבר כזית משני מתים? מסברה צרופה, יש מקום לומר שעל זה הנזיר לא יגלח. הנזיר מגלח דווקא על המת עצמו, וגם כאשר הוא מגלח על כזית, זה מכח התגלמות המת עצמו בכזית. צירוף של כזית משני מתים יוכל לטמא רק מדין בשר המת, ועל זה הנזיר כבר לא מגלח. המשנה באוהלות ממשיכה ומונה דברים הקשורים לבשר המת - נצל ורקב, ושאר חלקי המת כמו שדרה וגולגולת ורוב מניין או רוב בניין. במ"ב אנחנו ממשיכים עם רביעית דם.

בדם קטן יש מחלוקת ר' עקיבא וחכמים אם כאשר יצא כולו יש עדיין דרישה של רביעית או לא. שוב משתקף פה היסוד של המת כישות שלמה - יסוד שמתבטא גם במרכיבי המת כמו דם. יתכן שזה שורש הדרישה של רביעית בכלל - רביעית היא שיעור נפשו של קטן כפי שטוען *הראב"ד*. מכל מקום, לפי ר' עקיבא שמסתפק בכולו אפילו אם אין שם רביעית, ברור שהדם מצליח לייצג את המת כולו¹.

1 לפי הסבר זה, נצטרך לוותר על קישור הדין של צירוף רביעית דם משני מתים לשאלת יצוג המת כולו, שכן ר' עקיבא עצמו גורס בעניין זה שרביעית דם מטמאת גם אם צורפה משני מתים. ועיין בתוספתא באוהלות פ"ג ה"ב.

חכמים יכולים לחלוק מכמה כיוונים. או שהם שוללים את כל המושג של התגלמות המת כולו במרכיביו, והדם מטמא רק בתורת חלק מן המת ובשיעור רביעית, כאשר אין שום משמעות לדם האדם כולו. או שהם מקבלים את המושג הזה, אבל דווקא ביחס לפרטים שמייצגים מת שלם כמו נשרף ושלדו קיימת, שדרה וכדו', ושוללים אותו באופן ספציפי ביחס לדם. יתכן גם שהם מקבלים את המושג של מת שלם אפילו בדם, אבל שיעור רביעית הוא עדיין תנאי הכרחי.

אחר כך מונות המשניות את אלו שטומאתם היא חלקית מצד דרכי העברת הטומאה, כאשר ניתן לדבר על חלקיות משני סוגים :

סוג אחד - בעיה טכנית לטמא באחת מהדרכים.

סוג שני - בעיה מהותית בעצמת הטומאה או בזיקה למת, שגוררת חלקיות בדרכי העברת הטומאה.

מ"ג מפרטת את אלו שמטמאין במגע ובמשא ולא באוהל. זו לכאורה בעיה ששייכת לסוג השני, המהותי. רק האוהל מבטא טומאה יחודית של המת עצמו, וכל מה שאינו מטמא באוהל נמצא כנראה ברמה איכותית נמוכה לעומת המת :

"אלו מטמאין במגע ובמשא ואינן מטמאין באהל - עצם כשעורה וארץ העמים ובית הפרס, אבר מן המת ואבר מן החי שאין עליהן בשר כראוי..."

(אוהלות פ"ב מ"ג)

עצם כשעורה - דין המשנה משקף את רמת הטומאה הנמוכה של עצם כשעורה. ראינו עוד ביטוי לכך שרמת טומאתה נמוכה, בכך שהנזיר לא היה אמור לגלח עליה. יש אמנם הלכה למשה מסיני שנזיר מגלח, אבל מעמדה העקרוני נחות משאר חלקי המת. ארץ העמים ובית הפרס הן טומאות מדרבנן. החקירה הבסיסית היא לגבי אופי אותה טומאה מדרבנן - האם היא משקפת חשש לטומאה דאורייתא שנמצאת שם, או שהיא חלות שם חדשה על כל השדה בתורת ודאי, מכח תקנה דרבנן. על כל פנים, רמת טומאתם הנמוכה מתבטאת בין השאר בכך שהם לא מטמאים באוהל.

אבר מן החי ואבר מן המת דומים לעצם כשעורה בכך שאף על פי שהם מרכיבים של המת, אין בהם שיעור מספיק כדי לסמל את המת השלם.

לקבוצה הזו של המטמאים טומאת מת רק במגע ובמשא, ניתן לצרף גם את הנכרי. בשאלת טומאת מת נכרי באוהל, נחלקו ר' שמעון וחכמים. רוב הראשונים פסקו שנכרי מטמא באוהל, כדעת חכמים. הרמב"ם פוסק כר' שמעון.

אמנם, המיעוט של מת נכרי מאוהל, בניגוד לאותם פרטים שנידונים במשנה באוהלות, אינו מבוסס על מידת הזיקה למת עצמו. גם מת גמור ושלם אינו מטמא

באוהל אם הוא נכרי, משום שבנכרי מדובר בערוץ שונה של טומאת מת.
 (במאמר מוסגר - יש דיון מקביל ביחס לאזהרת כהן בנכרי מת. המוקד הוא בגמ' בב"מ קיד.; כאשר *היראים* פוסק שכהן אינו מוזהר על נכרי מת).
 הקטגוריה של דבר המטמא במשא ובאוהל ולא במגע, אינה מופיעה במפורש במשניות, אבל היא מופיעה ברמב"ם. כאן המיעוט הוא טכני לחלוטין, שכן מצד עצמת הטומאה ברור שמה שמטמא במשא ובאוהל יכול לטמא גם במגע. הרמב"ם מונה בקטגוריה הזו את הרקב, והנימוק הוא :

"... שאי אפשר שיגע בכולו שהרי אינו גוף אחד..."

(הלכות נזירות ז:ה)

הקטגוריה הבעייתית היא זו שמפורטת במ"ד - אלו שמטמאים במגע ובאוהל אבל לא במשא. לזה משתייכים גולל ודופק. איך יש להבין את ההפקעה שלהם מטומאת משא?

הרמב"ם בפיה"מ על אתר, תולה את ההפקעה הזו בכך שטומאת משא אינה נלמדת מפסוק מפורש, אלא מקל וחומר. מהות הקל וחומר הזה אינה ברורה כל כך. *הרמב"ם* מרחיב בהסבר הקל וחומר בהלכות טומאת מת, כאשר הוא פותח את ההלכה בקל וחומר מנבלה שמטמאה טומאת ערב ואינה מטמאה באוהל, ואף על פי כן מטמאה במשא - קל וחומר למת. בסיום ההלכה מבאר *הרמב"ם* מדוע שתק הכתוב מטומאת משא :

"... לפי שטימא בפירוש אפילו טומאת אהלו, כל שכן משאו"

(הלכות טומאת מת א:ב)

בשורה התחתונה, משא הוא מדברי תורה ולא מדברי סופרים. אם כן, כעת המגע והמשא הם באותה רמה, ומדוע שגולל ודופק שמטמאים במגע יופקעו מטומאת משא?

יתרה מזו - יתכן שמגע ומשא הם משם אחד. במשנה בחולין נאמר שקולית הנבלה וקולית השרץ אינן מטמאות את הנוגע בהן כשהן סתומות. כמו כן, הן גם לא מטמאות במשא. ההפקעה ממגע היא טכנית - מכיוון שהעצם עצמה אינה מטמאת ואי אפשר לגעת במח העצם משום שהקולית סתומה, אין פה טומאת מגע. אבל, מי שנושא את העצם נושא גם את המח, ומדוע שלא יטמא במשא? המשנה לומדת :

"... ת"ל 'הנוגע והנושא', את שבא לכלל מגע בא לכלל משא, לא בא לכלל מגע לא בא לכלל משא"

(חולין קכה.)

פה מתחדשים לנו שני יסודות :

יסוד אחד - ישנה זיקה בין מגע ומשא, כך שמה שמופקע ממגע אינו מטמא במשא.

יסוד שני - עצם סתומה מוגדרת כ'לא בא לכלל מגע'. היה ניתן לומר שעצם סתומה כן באה לכלל מגע, אלא שיש בעיה טכנית לגעת במח העצם הסתומה. מכל מקום, משתמע שמגע ומשא הן ואריאציות של אותו מסלול טומאה. וזה מקשה עלינו להבין כיצד גולל ודופק מופקעים ממשא ומטמאים במגע. הרמב"ם בפיה"מ מסביר שאפילו המת עצמו מטמא במשא רק מקל וחומר, ולכן בגולל ובדופק אין משא. הוא הניח כנראה שטומאת משא היא עדיין ברמה נחותה יותר, אף על פי שהיא באותו מסלול של מגע, ויש בדבריו נימה של חידוש.

אמנם, לפי הרמב"ם הבעיה פחות חריפה מאחר ולשיטתו גולל ודופק מטמאים רק מדרבנן. על כל פנים, אותה בעיה לוגית קיימת גם כאשר מדובר בדין דרבנן. המקור לדין של גולל ודופק נתון במחלוקת בחולין עב. לפי ר' ישמעאל אין מקור מפורש, ו'הלכתא גמירי לה'. לפי ר' עקיבא לומדים דין זה מ'כל אשר יגע על פני השדה' - לרבות גולל ודופק. הראב"ד בהלכות טומאת מת ב:טו, מסביר שכל אשר יגע = מגע, על פני השדה = אוהל, אבל המשא לא מוזכר. אמנם, גם הבנת הראב"ד בעייתית - גם במת עצמו המשא לא מוזכר במפורש, ובכל זאת מרבים אותו, ומדוע שלא נרבה בצורה דומה טומאת משא בגולל ובדופק?

עסקנו עד כה במטמאים השונים, שסיווגנו אותם לקבוצות על פי הזיקה למת עצמו. לסיווג הזה ישנן השלכות הן בתחומים האיסוריים שבהם יש משמעות לטומאת מת (גילוח נזיר, אזהרת כהן, חיובי ביאת מקדש) והן לגבי דרכי העברת הטומאה (מגע, משא ואוהל).

נתייחס כעת לדרכי העברת הטומאה עצמן. במשא, אין הבדל בין המת לבין מטמאים אחרים. ההבדלים הם ביחס לשלושה ערוצים שקשורים דווקא למת - שנים מהם מדאורייתא, והשלישי בספק :

ערוץ אחד - אוהל.

ערוץ שני - טומאה רצוצה.

ערוץ שלישי - סוף טומאה לצאת. משמעותו היא שאם יש מקום שהמת עתיד לעבור בו, למשל בית שיש בו מת וקיים שביל או פתח שדרכו יוציא את המת, הוא מטמא את אותו פתח על שם סופו.

האחרונים דנים האם דין זה מדאורייתא או מדרבנן. מדברי דש"י עולה שדין זה

הוא רק מדרבנן :

"... שגזרו חכמים טומאה על מקום שהוא דרך יציאת הטומאה שסופו לצאת דרך שם..."

(רש"י בביצה י. ד"ה כולם טמאים)

גם *הש"ך* ב"ד שעב"ב, קובע שדין 'סוף טומאה לצאת' הוא רק מדרבנן. אמנם, יש כאלו שדייקו מהגמ' בביצה לז:, שסוף טומאה לצאת הוא דין דאורייתא. לגבי סוף טומאה לצאת פוסקים שאין ברירה, והסוגיה קובעת לגבי ברירה שבדאורייתא אין ברירה ובדרבנן יש. מכאן מסיקים שסוף טומאה לצאת זה דין דאורייתא ולכן אין שם ברירה.

הגר"ד הבין כדבר פשוט שדין 'סוף טומאה לצאת' הוא אך ורק ברמת הדרבנן. קשה להבין שמדאורייתא יש טומאה כאשר עדיין אין שם מת. ביחס לגמ' בביצה לז: באר *הגר"ד* שאין הכוונה לומר שבדינים ברמת דאורייתא אין ברירה. החלוקה שבגמ' בין דאורייתא לדרבנן, נוגעת לשורש הספק שבו דנים - ביחס לסוף טומאה לצאת, שורש הספק הוא בדיני טומאת מת שזה דין דאורייתא, ולכן אין ברירה. זה נוגע גם להשלכות של טומאת מת ברמת הדרבנן כמו הדין של סוף טומאה לצאת, אך מכיוון שבשרשם הם קשורים לספק של דין דאורייתא, אין בהם ברירה.

יש אמנם אחרונים שהבינו שהחילוק בין דאורייתא ודרבנן ביחס לדין ברירה, מבוסס על כך שספק דאורייתא לחומרא וספק דרבנן לקולא. במידה ומבינים כך, נבדוק אך ורק האם בשורה התחתונה מדובר בדין דאורייתא או בדין דרבנן, ונדחה את הבנת *הגר"ד*.

לגבי אוהל וטומאה רצוצה, ברור שאלו ערוצים שקיימים מדאורייתא, אך יש לברר את מהותם וטיבם.

הגמ' בחולין קכה. דנה במגע ובאוהל, ובודקת האם אלו שני שמות או שם אחד. להלכה זה מתבטא בדין צירוף - אם מדובר בשם אחד אז אפשר לצרף נגיעה בכחצי זית והאהלה על כחצי זית. הגמ' דנה בהקשר הזה בסתירה שקיימת בין שני חלקי משנה באוהלות, ומתוך תרוצי האמוראים עולות כמה הגדרות לאוהל :

לפי אביי, במידה וההפרש בין הטומאה ובין המאהיל הוא פחות מטפח, זו נגיעה. במידה וההפרש גדול מטפח - מדובר בהאהלה. נקודת הצירוף של מגע ואוהל תהיה תלויה בַּרְוּחַ של פחות מטפח. כבר הזכרנו בעבר שיתכן שהיכולת לומר שיש מגע אף על פי שאין מגע פיסי בפחות מטפח, תלויה בהגדרת מגע כפעולת מגע. לפי רבא, ההבדל נעוץ בכיוון - כל מה שנמצא בכיון אנכי מוגדר כמגע ומצטרף,

אפילו אם יש יותר מטפח. לפיו, היחוד של אוהל הוא בַּהֲמִשְׁכָּה, דהיינו בהתפשטות הטומאה במישור האפקי.

כל זה אמור, כמובן, רק ביחס למת ולנספחיו שמטמאים באוהל. לאבות כמו נבלה ושרץ שאינם מטמאים באוהל, נחוץ דווקא מגע ממש, והם לא יטמאו אפילו בהפרש של פחות מטפח.

אחד המוקדים של הבנת היחס בין ההתפשטות האנכית של 'טומאה בוקעת ועולה' ובין ההתפשטות האפקית של 'מטמא מכל סביביו', הוא דין קבר. קיים שיעור של טפח על טפח ביחס לאוהל. השיעור הזה לא קשור דווקא להגדרת המקום ביחידות של טפח. האהלה פירושה לתת גג על משהו גם במידה ואין חפצא של אוהל, וגם לגבי פעולת האהלה גרידא נדרש השיעור של טפח על טפח.

אוהל כזה שאינו מחובר לקרקע, נידון בסוגיה בגיטין ח: לגבי אוהל זרוק. במידה ואוהל זרוק שמיה אוהל, תהיה לזה השפעה הן על הבאת הטומאה והן על חציצה בפני הטומאה. הבאת טומאה - אם למשל ישנו כזית מן המת על הקרקע, ולצידו בשר. כעת, רכב יחלוף מעל שניהם כאחד. במידה והרכב יוגדר כאוהל, הוא יביא את הטומאה מן המת אל הבשר. חציצה בפני הטומאה - אם למשל יש כזית מן המת על הקרקע, ורכב שעל גגו ישנן טהרות נוסע מעל אותו כזית. במידה והרכב יוגדר כאוהל משום שאוהל זרוק שמיה אוהל, בעצם פעולת האהלה על הבשר הוא יחצוץ בפני הטהרות שעל גגו, והן לא תקבלנה טומאה. אלמלא האוהל, היתה פה טומאה רצוצה שבוקעת ועולה עד לקרקע, והן היו נטמאות.

דין נוסף בהקשר הזה הוא הדין של טלית המנפנת. מדובר במעין מרבד קסמים או שטיח מעופף. *בדמ"ט* משתמע שיש חילוק בין טלית המנפנת ואוהל זרוק, *והגר"ח* טוען שבאוהל זרוק האהלה ודאי ישנה, וכל השאלה היא בהגדרת החפצא - האם שמיה אוהל. בטלית המנפנת יתכן שאין בכלל האהלה.

על כל פנים, באוהל נדרש השיעור של טפח על טפח. שיעור דומה דרוש גם ביחס לממדי הקבר, *והגר"ח* בהלכות טומאת מת ז:ד חוקר האם מדובר באותו שיעור וגם בקבר יש דרישה של אוהל, או שאלו שתי דרישות נפרדות.

אם מדובר בדרישה נפרדת, הקבר מטמא באופן עצמאי מדין שם קבר, וכל המציאות של מת בתוכו נדרשת רק כדי להגדירו כקבר. אם הדרישה היא הדרישה של אוהל רגיל, ניתן להבין שהקבר בסך הכל מפיץ את הטומאה של המת שבתוכו. בהלכות טומאת מת ז:ד מפרט *הראב"ד* בהקשר הזה שלוש מידות :

מידה אחת - אם ישנו חלל טפח בתוך הקבר, אלא שהטומאה שנמצאת בפנים ממעטת את החלל מטפח, אז הקבר יטמא בצורה כפולה. מצד אחד, מדין קבר הוא

יטמא במגע את כל סביביו - גם מן הצדדים, משום שיש פה טפח על טפח. מצד שני, אין פה אוהל שחוצץ שכן בסופו של דבר אין חלל של טפח בין הטומאה וגג הקבר, ולכן תהיה פה טומאה רצוצה שבוקעת ועולה ומטמאת גם את מי שיאהיל על הקבר. מידה שניה - אם ישנו חלל טפח שהטומאה אינה ממעטת אותו. שם קבר יש פה, והוא יטמא במגע את כל סביביו. אבל מה שמעל הקבר לא יטמא, משום שחלל הטפח מהווה אוהל החוצץ בפני הטומאה. וזה לשיטת הראב"ד שהקבר עצמו אינו מטמא באוהל.

מידה שלישית - אם בכלל אין שיעור של טפח על טפח. ואז, בכלל לא מדובר בקבר - לקבר דרושים ממדים שאין פה. ומשום כך, הנוגע בצדדים יהיה טהור לחלוטין. אמנם, מכיון שאין חלל טפח ואין אוהל החוצץ, יש פה טומאה רצוצה שבוקעת ועולה בצורה אנכית עד הרקיע. הראב"ד מכנה את הטומאה הרצוצה הזו בשם אוהל, אבל הכוונה היא לדין הרגיל של טומאה רצוצה.

את החלוקה הזו מכניס הראב"ד בארונות דר' אלעזר ברבי צדוק. מהסוגיה שם עולה שכהנים לא מוזהרים על ארונות שיש בהם חלל פנימי של טפח על טפח, אבל הם מוזהרים על ארונות שאין בהם חלל כזה. הראב"ד מסיק מכאן שרק בארון שאין בו חלל טפח על טפח אנו אומרים שהטומאה בוקעת ועולה. וזו בעיה פנימית בהראב"ד משום שבהלכות טומאת מת יב:ו הוא תירץ את הבעיה שמתעוררת בסוגיה שם באופן שונה. הוא טען שהכהנים לא מוזהרים על קבר גם אם הוא מטמא. מכל מקום, את הנקודה הזו במחלוקת הרמב"ם והראב"ד לגבי יכולת המיעוט של קבר מלטמא באוהל, תולה הגר"ח בשאלת אופי קבר. לפי הראב"ד מדובר בשם נפרד, ולכן ניתן לומר שהוא מטמא רק במגע. לפי הרמב"ם הקבר מעביר את טומאת המת שבתוכו, ולכן הוא מטמא גם באוהל.